

## סוגיה ו: מלאכת יום טוב (16): ביקוע עצים ביום טוב

\*

### רקע

סוגייתנו עוסקת בביקוע עצים ביום טוב. המשנה אוסרת לבקוע עצים בכלי יעודי לביקוע, ומתירה רק בכלי שאין דרך לבקוע בו. סוגיה זו חשובה מאוד להשלמת דיני מלאכת יום טוב.

### מקורות

א. לא-לא: "מתני' אין מבקעין עצים... נמי שרי קמ"ל"

ב. תוס' ד"ה אבל

ג. רמב"ם הל' שביתת יום טוב פ"ד ה"י והשגת הראב"ד [עדיף ללומדו במהדורת פרנקל]

רא"ה ד"ה מתני' אין מבקעין עצים

ר"ן יז: באלפס ד"ה ומקשו

רא"ש סי' ד

ד. שו"ע סי' תקא סע' א-ב ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק ב, ח-ט]

רא"ה ד"ה מתני' אין מבקעין עצים

מתני' אין מבקעין עצים לא מן הקורות ולא מן הקורה שנשברה ביום טוב. אין מבקעין לא בקרדום ולא במגל ולא במגירה אלא בקופיץ. ביקוע עצים ודאי והבערה (כנראה שצריך להיות: להבערה) הרי היא חשובה אוכל נפש ממש ולא שגא איפשר לעשותה ולא שגא לא איפשר, אלא שפעמים ממה שמבקעין ליומו מניחין לימים אחרים, ולפיכך אמרו שתעשה על ידי שינוי שאין מבקעין אלא בקופיץ.

### הסבר הסוגיה

"אין מבקעין [עצים] לא בקרדום ולא במגרה ולא במגל אלא בקופיץ". [משנה לא.]

המשנה אומרת שבביקוע עצים ביום טוב יש שתי בעיות: איסור מוקצה ואיסור מלאכה. סוואר של קורות עומד לבניה והן מוקצות מחמת חסרון כיס אף לשיטת רבי שמעון. קורה שנשברה ביום טוב מוקצת לרבי יהודה ואינה מוקצת לרבי שמעון, ולכן מותר לבקוע לרבי יהודה רק קורה שנשברה בערב יום טוב, ולרבי שמעון מותר לבקוע גם קורה שנשברה ביום טוב, ובעליה ישובו וציפו שתשבר.

המשנה מתירה לבקוע בקופיץ ואוסרת לבקוע בקרדום, מגרה ומגל שהם כלים יעודיים לביקוע עצים. הרמב"ם [פ"ד ה"י] מתקשה מדוע מותר לבקוע ביום טוב, והרי אפשר לבקוע עצים מערב יום טוב, ואסור לעשות ביום טוב מלאכה שאפשר לעשותה מערב יום טוב. מבאר הרמב"ם שמשנה זו מלמדת דין יסוד בגדרי מלאכת יום טוב: "אין מבקעין עצים

ביום טוב לא בקורדום ולא במגל ולא במגירה אלא בקופיץ... ולמה אסרו בקורדום וכיוצא בו שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול שהרי אפשר היה לו לבקע מערב יום טוב, ולמה לא נאסר הביקוע כלל מפני שאפשר שיפגע בעץ עבה ולא יכול להבעירו וימנע מלבשל, לפיכך התירו לבקע בשינוי, וכל הדברים הדומים לזה מזה הטעם התירו בהן מה שהתירו ואסרו מה שאסרו. הרמב"ם מפרש שלפי כללי מלאכת אוכל נפש היה צריך לאסור ביקוע עצים, שהרי אפשר לבקע בערב יום טוב, ואסור לעשות ביום טוב מלאכה שאפשר לעשותה מערב יום טוב. חכמים התירו לבקע ביום טוב מחשש שיבקע בערב יום טוב עץ שאינו מתאים להבערה, וביום טוב יגלה שאינו יכול להבעיר אש ולבשל [שים לב: מוכח מכאן ש"אפשר" ו"לא אפשר" מוגדר בצורה קטגורית ללא קשר למציאות הספציפית שלפנינו. אם הגדרת "אפשר" היתה תלויה בכל מקרה ומקרה, היה אסור למי שהיה יכול לבקע בערב יום טוב לבקע עצים ביום טוב, ולמי שפגע בעץ עבה מותר לבקע ביום טוב, מפני שלא היה לו אפשרות לדעת זאת ולבקע עץ אחר בערב יום טוב]. מכיוון שאפשר לבקע בערב יום טוב, התירו חכמים לבקע בשינוי בלבד. הרמב"ם מוסיף שדין זה אינו דין פרטי אלא דין כללי במלאכות אוכל נפש. חכמים יצרו איזון בין הצורך שלא יטרחו ביום טוב טרחה שאינה הכרחית לאוכל נפש, לבין החשש שאיסור זה ימנע שמחת יום טוב. דוגמא נוספת לאיזון זה מצאנו בדין כתישת מלח. ניתן לכתוש מלח בערב יום טוב אבל כיוון שחסרון המלח יפגום בשמחת יום טוב, התירו חכמים לכתוש ביום טוב בשינוי.

קושיית הרמב"ם היא רק לשיטתו שאסור לעשות ביום טוב מלאכה שאפשר לעשותה מערב יום טוב. הראב"ד [הל' שבתת יום טוב פ"ב ה"י] מקשה שביקוע עצים מכשירי אוכל נפש, ומכשירי אוכל נפש שאפשר לעשותם מערב יום טוב אסורים לכולי עלמא.

מתוך הראב"ד שרבי יהודה מתיר לעשות בשינוי מכשירי אוכל נפש שאפשר לעשותם מערב יום טוב [לעיל ראינו שהרשב"א סובר כך]. מוסיף הראב"ד שסוגייתנו אפילו אליבא דחכמים. הראב"ד מחדש שחכמים מתירים לעשות בשינוי מכשירי אוכל נפש שאי אפשר לעשותם מערב יום טוב [חידוש זה הושמט בהשגת הראב"ד שבדפוסים ומופיע במהדורת רמב"ם פרנקל], אבל כאן התירו חכמים אפילו מכשירים שאפשר לעשותם מערב יום טוב. מסביר הראב"ד: "לא מסרן הכתוב אלא לחכמים והם אמרו יש מכשירין שהם כאוכל עצמו והם התבלין והמלח שנכנסים באוכל עצמו והתירו זה כדרכו וזה על ידי שינוי... ואפשר דבקוע עצים מפני שאי אפשר לאפות ולבשל בלא עצים עשו אותו כדיכת המלח והתירו אותו על ידי שינוי". התורה נתנה לחכמים להגדיר מהו אוכל נפש ומהם מכשירי אוכל נפש, וחכמים הגדירו ביקוע עצים כדיכת מלח שדין שניהם כאוכל נפש. כיוון שאינם אוכל נפש ממש, התירו אותם רק בשינוי.

הר"ן [יו: באלפס ד"ה ומקשון] מחלק בין ביקוע עצים לחימום לבין ביקוע עצים לבישול. הבערת עצי חימום אינם מכשירי אוכל נפש, שהרי האדם נהנה מההבערה עצמה, ודינה כאוכל נפש שמוותרת אף כשאפשר לעשותה מערב יום טוב. הבערת עצים לבישול אינה מהנה את האדם, אלא רק מכשירה את הבישול, ולכן דינה כמכשירי אוכל נפש. למעשה

מותר לבקוע עצים אף לצורך עצי בישול מדין "מתוך" – מתוך שמותר לו לבקוע עצים לחימום, מותר לו לבקוע אף לבישול.

מדברי הר"ן מתחדשים שני חידושים:

א. היתר מלאכת אוכל נפש כולל גם הנאות הגוף [עיין בר"ן (יא. באלפס ד"ה מתני') המבאר שמותר להבעיר לחימום מדין "מתוך", ולא כפי שמבאר כאן שמותר מפני שהנאות הגוף כלולות באוכל נפש].

ב. דין "מתוך" מתייחס לפעולה ולא למלאכה, מותר לבקוע עצים לבישול רק מפני שמותר לבקוע עצים לצורך חימום, ולא מפני שהמלאכה הותרה לצורך [נסברא זו נאמרה לעיל. ר"י חולק וסובר שדין "מתוך" מתייחס למלאכה כולה].

הרא"ה [ד"ה מתני' אין מבקעין] מרחיב את דינו של הר"ן וסובר שאף ביקוע להבערה לבישול חשוב אוכל נפש. הביקוע אינו יוצר כלי אלא יוצר את תשתית הבישול, ולכן הוא חלק ממלאכות אוכל נפש. הרמב"ם פוסק כרבנן שמכשירי אוכל נפש אסורים ביום טוב, ולכן חייב לפרש כרא"ה.

הרא"ש [ס' ד ע"פ פירושו של קרבן נתנאל אות נ] דוחה את דיון הראשונים מכל וכל. לדעתו הסוגיה אינה עוסקת בגדרי מלאכת אוכל נפש, ואינה מחלקת בין ביקוע בשינוי לביקוע ללא שינוי. הרא"ש סובר שביקוע עצים אינו מלאכה לא מהתורה ולא מדרבנן, ואיסורו בשבת משום עובדין דחול. האיסור לבקוע בקרדום ובמגרה אינו נובע מצורך לשנות במלאכה, אלא מתקנת חכמים שלא לבקוע בכלי אומנות כדי שלא יראה כעובדין דחול.

### סיכום

המשנה אוסרת לבקוע בקרדום ובמגרה ומתירה לבקוע בקופיץ. נחלקו הראשונים בהסבר המשנה:

הראב"ד סובר שביקוע עצים הוא מכשירי אוכל נפש שאפשר לעשותם מערב יום טוב. רבי יהודה התירו מפני שמכשירי אוכל נפש שאפשר לעשותם מערב יום טוב מותרים בשינוי. חכמים התירוהו מפני שמסר הכתוב הגדרת מכשירי אוכל נפש לחכמים, והם קבעו שדינו כאוכל נפש. כיוון שביקוע עצים אינו אוכל נפש גמור, הוא מותר בשינוי בלבד.

הרמב"ם סובר שביקוע עצים מוגדר כאוכל נפש, אבל לדעתו אסור לעשות ביום טוב מלאכות אוכל נפש שניתן לעשותן מערב יום טוב. חכמים התירו ביקוע שאפשר לעשותו מערב יום טוב מפני שיש היכי תמצא שאיסורו יכול למנוע בישול.

הרא"ה סובר שביקוע עצים הוא מלאכת אוכל נפש, ומלאכת אוכל נפש מותרת ביום טוב אפילו כשאפשר לעשותה בערב יום טוב. הצורך בשינוי הוא רק מפני שיש מבקעים לימים רבים.

הרא"ש סובר שביקוע עצים הוא עובדין דחול, ודיניו אינם קשורים לגדרי מלאכת אוכל נפש.

למדנו שיש מקרים שמותר לעשות מלאכה ביום טוב בשינוי בלבד:

א. מלילת מלילות מותרת לשיטת תוס' בשינוי, ולשיטת הרי"ף והרמב"ם ללא שינוי.

ב. דיכת מלח מותרת בשינוי בלבד.

ג. כתישת תבואה לדייסה מותרת רק בשינוי. לדעת הרמב"ם מותר לכתוש בשינוי רק כשאי אפשר לכתוש מערב יום טוב, לדעת רש"י והראב"ד מותר אף כשאפשר לכתוש מערב יום טוב.

ד. מותר לשנות קמח בשינוי בלבד.

ה. מותר לרוב הראשונים לבקע עצים בשינוי, לדעת הרא"ש אין דין שינוי בביקוע עצים. לדעת הרמב"ם חכמים הצריכו שינוי במלאכה שאפשר לעשותה מערב יום טוב. מעיקר הדין המלאכה היתה אמורה להיות אסורה ומפני חשיבותה חכמים התירוה. כיוון שהיתרה אינו על פי הכללים הצריכו חכמים שינוי.

לדעת הרא"ה והר"ן מלאכות שאפשר לעשותן מערב יום טוב מותרות ביום טוב. מעיקר הדין דיכת מלח וביקוע עצים מותרים ללא שינוי, אך חכמים הצריכו שינוי מפני שיש העושים מלאכות אלו לימים רבים.

הסבר זה אינו מבאר את שיטת תוס' במלילת מלילות, את דין כתישת תבואה לדייסה, ואת דין שניית קמח לשיטת הרמב"ם. ניתן להסביר שחכמים הצריכו שינוי במלאכות אלו מפני שיש בהן צד איסור. צריך לשנות במלילת מלילות כדי להבחין בינה לבין דישה, צריך לשנות בכתישת תבואה כדי להבחין בינה לבין טחינה, וצריך לשנות בשניית קמח כדי להבחין בינה לבין הרקדה. הרי"ף והרמב"ם אינם מצריכים שינוי במלילת מלילות מפני שפעולת המלילה שונה לגמרי מפעולת דישה.

## הלכה

השו"ע [סי' תקא סע' א] פוסק שאסור לבקע עצים מן הקורות העומדות לבנין ומן הקורה שנשברה ביום טוב אפילו אם היתה רעועה מערב יום טוב וישב וציפה מתי תשבר. מסביר המשנה ברורה [סק"ב] שהרמ"א מודה בדין זה, מפני שיש כאן דין נולד, מעיקרא כלי והשתא עצים בעלמא, והרמ"א מודה בנולד שהוא מוקצה ביום טוב.

השו"ע [סע' א-ב] פוסק שמותר לבקע עצים שנשברו בערב יום טוב רק אם לא ניתן להסיקם ללא ביקוע, ורק אם מבקע חתיכות גדולות. הוא מביא יש אומרים שאם העצים הראויים להסקה ללא ביקוע, אסור לבקעם אפילו ביד.